

دیپلماسی فرهنگی ترکیه در آسیای مرکزی: فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو

علی آدمی^۱

مهسا نوری^۲

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و قبول استقلال چهارده جمهوری آن از یک سو مرزهای تاریخی شوروی سابق را با همسایگان جنوبی و شرقی ناپدید ساخت و از سوی دیگر، منطقه حایل و وسوسه‌انگیزی برای رقابت و نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و برون منطقه‌ای به وجود آورد. در میان مدعیان نفوذ در منطقه، ترکیه به جهت اشتراک زبانی و تا حدودی تاریخی با ساکنان این جمهوری‌های تازه استقلال یافته از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

دیپلماسی فرهنگی، یکی از مهم‌ترین ابزارهای پیشبرد اهداف و منافع ملی ترکیه در آسیای مرکزی به شمار می‌رود است که تجلی آن تلاش نخبگان سیاسی ترکیه برای معرفی این کشور به عنوان «الگوی توسعه و پیشرفت» است.

مقاله حاضر به دنبال تبیین دیپلماسی فرهنگی ترکیه در جمهوری‌های آسیای مرکزی است تا بتواند به مطالعه روش‌مند و گویایی از دیپلماسی آنکارا پرداخته و در پردازش بهتر و منسجم‌تر ادراکات آن در قیاس با متغیرهای دیگر متمرکز باشد.

واژگان کلیدی: سازه‌نگاری، دیپلماسی فرهنگی، سیاست خارجی ترکیه، حزب عدالت و توسعه و آسیای مرکزی.

^۱ نویسنده مسئول، استادیار دانشگاه علامه طباطبایی، تهران ایران. Email: aliadami2002@ yahoo.com

^۲ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد رشته مطالعات منطقه‌ای گرایش آسیای مرکزی و قفقاز دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. Email: mahsanoorik66@ gmail.com

تاریخ دریافت: ۹۲/۷/۳۰، تاریخ پذیرش: ۹۲/۸/۱۶

مقدمه

نیل به مقاصد سیاسی، امنیتی و اقتصادی همواره از مهم‌ترین اهداف کشورها در تدوین و اعمال سیاست خارجی‌شان بوده است. با توجه به این‌که دیپلماسی به عنوان مهم‌ترین ابزار سیاست خارجی به شمار می‌آید برای تحصیل این مقاصد کشورها عمدتاً و به طور سنتی نوعی دیپلماسی مبتنی بر رویکردها و ابزارهای سیاسی، نظامی و اقتصادی در پیش می‌گیرند. اما در سال‌های نیمه قرن بیستم رویکردهای نسبتاً جدیدی در دیپلماسی مطرح شد که توجه افزون‌تر و تأکید بیش‌تر بر راه‌کارهای فرهنگی را به مسئولان و طراحان سیاست خارجی توصیه می‌کند. لذا استفاده از ظرفیت‌های تاریخی، هویتی، فرهنگی و زبانی و تلاش برای اقناع ملت‌ها با اصول دیپلماسی نوین در کنار دیپلماسی سنتی در رأس برنامه کشورها قرار گرفته است تا بتوانند با کمترین هزینه اهداف خود را در بیشتر مناطق جهان پیش ببرند. بر این اساس، دیپلماسی فرهنگی به عنوان یک ابزار کارآمد و قابل انعطاف در سیاست خارجی، زمینه‌ساز ارتقای سطح مناسبات میان دولت‌ها و به تبع آن افزایش تفاهم میان ملت‌ها و ایجاد صلح و ثبات بین‌المللی است. ابزارهای اصلی این نوع دیپلماسی، شامل آموزش زبان، مبادلات آموزشی، گسترش مبادلات فرهنگی - هنری، توسعه همکاری‌های علمی - آموزشی، تعامل نخبگان جوامع، گسترش رسانه‌های فرامرزی و دیگر تماس‌های مستقیم فرهنگی هستند که بسترهای مهم درک متقابل جوامع بشری از یکدیگر را فراهم می‌آورند.

تا قبل از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، ترکیه تنها دولت ترک زبان در جهان بود ولی با فروپاشی شوروی سابق در سال ۱۹۹۱ و قبول استقلال چهارده جمهوری از سوی فدراسیون روسیه، پنج جمهوری ترک‌زبان مسلمان‌نشین شامل آذربایجان، ازبکستان، ترکمنستان، قزاقستان و قرقیزستان در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز ظاهر شد. ترکیه از لحاظ منطقه‌ای خود را پلی میان شرق و غرب و اسلام و مسیحیت می‌داند و از همین رو معتقد می‌باشد، استانبول پل تمدنی است که وظیفه آن وساطت و همکاری میان طرفین منازعه در مناطق پیرامون این کشور است. علاوه بر این، تحولات شگرف جهانی، منطقه‌ای و داخلی در دو دهه اخیر، موقعیت ترکیه را دگرگون کرده و آن را از یک کشور در حال توسعه دارای اهمیت استراتژیک برای غرب به قدرتی منطقه‌ای با تمایلات بلندپروازانه در خاورمیانه، آسیای مرکزی و قفقاز تبدیل کرده است. اگرچه ترکیه دیگر اهمیت استراتژیک دوران جنگ

سرد را برای غرب ندارد، اما سیاست‌گذاران این کشور نقشی جدید برای آن آفریده‌اند، نقشی در خور یک قدرت منطقه‌ای با توان اقتصادی-امنیتی قابل توجه و همسو با سیاست‌های کلی دنیای غرب که می‌تواند با تکیه بر عامل زبان و فرهنگ ترکی روابط ویژه‌ای با جمهوری‌های آسیای مرکزی برقرار کند.

فرضیه مقاله حاضر نیز بر همین امر استوار است به این معنی که علاوه بر آن که ترکیه از آسیای مرکزی به عنوان حوزه نفوذ تاریخی و فرهنگی خود یاد می‌کند، این منطقه را عامل توانمندسازی قدرت خود در خاورمیانه و اروپا قلمداد می‌کند.

چارچوب نظری

اصولا ظهور نقش فرهنگ در امنیت ملی و رفتارهای استراتژیک با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی قرین بوده است. در دوران جنگ سرد واقع‌گرایی سایه خود را بر تمام مباحث استراتژیک این دوران افکند و به خصوص نظریه‌های فرهنگی در تشریح و تحلیل رفتارهای استراتژیک به شدت در حاشیه قرار گرفتند (عبداله‌خانی، ۱۳۹۰: ۹). فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و ناتوانی واقع‌گراها در تحلیل و پیش‌بینی این واقعه بر اساس آموزه‌های خود، باعث تضعیف این نظریه و جان گرفتن مجدد نظریه‌های فرهنگی و سازه‌انگاره گردید. در رویکرد سازه‌انگاری که از آن به عنوان فرآیند یاد می‌شود، سعی می‌گردد تا مختصات فرهنگ، سیاست و جامعه داخلی - که با هویت و رفتار دولت در سیاست جهانی ارتباط پیدا می‌کند - مورد بررسی قرار گیرند (همان: ۵۶). مروری بر مباحث فوق و نسبت‌سنجی آن با دیپلماسی فرهنگی نشان‌دهنده این است که نظریه سازه‌انگاری با ریشه‌های جامعه‌شناختی معرفتی از قابلیت بیشتری در مقایسه با نظریه‌های رایج برای تبیین دیپلماسی فرهنگی برخوردار است. پیتر برگر^۱ و توماس لاکمن^۲ در دهه ۷۰ میلادی این نظریه که ریشه‌های آن به مکتب شیکاگو و پدیدارشناسی باز می‌گردد را با تالیف کتاب "ساخت رویکرد/اجتماعی واقعیت: رساله‌ای در جامعه‌شناسی شناخت" مطرح ساختند (خراسانی، ۱۳۹۰: ۸۷).

نخستین گزاره مهم هستی‌شناسانه سازه‌انگاری این است که ساختارهای فکری و هنجاری نیز به اندازه ساختارهای مادی (مورد توجه نوواقع‌گرایان) اهمیت دارند؛ زیرا

^۱ . Peter Ludwig Berger

^۲ . Thomas Luckmann

نظام‌های با معنا هستند که تعریف می‌کنند، کنشگران چگونه باید محیط مادی خود را تفسیر کنند. دومین گزاره هویت‌ها هستند که به منافع و کنش‌ها شکل می‌دهند. فهم این که منافع چگونه شکل می‌گیرند، کلید تبیین طیف وسیعی از پدیده‌های بین‌المللی تلقی می‌گردد که درست درک نشده‌اند یا مورد غفلت قرار گرفته‌اند. بر اساس سومین گزاره، کارگزاران و ساختارها به یکدیگر متقابلاً شکل می‌دهند. به نظر سازه‌انگاران، ساختارها در اصل مادی نیستند، بلکه بر اساس تصور و خیال‌اندیشی بنا شده‌اند، این‌ها شامل هنجارها، باورها، رویه‌ها و عادات مشترک هستند و با این وجود از یک پیامد مادی برخوردارند. بنابراین سازه‌انگاری بیشتر یک مقوله ادراکی و اجتماعی است تا یک موضوع اساساً مادی‌گرایانه و فردگرایانه. بدین ترتیب، سیاست هویت در داخل برای هویت و منافع و رفتارهای دولت در خارج، امکانات و نیز محدودیت‌هایی را فراهم می‌آورد. از این‌رو، دولت نیازمند است تا از طریق یک نوع هویت ملی در داخل برای مشروعیت بخشیدن به اقتدار استخراجی که روی هویت آن در خارج، تأثیر می‌گذارد عمل کند (ونت، ۱۳۸۵: ۲۵۸-۲۴۸).

سازه‌انگاران بیان می‌دارند، کنش‌ها و رفتارهای سیاسی فرد و جامعه بر اساس هویت و فرهنگ آن جامعه، صورت‌بندی می‌شود. ساخت هویت در هر کشوری به گونه‌ای مختلف است. این مهم، موجب شد رابطه میان فرهنگ و حوزه‌های مختلف، از جمله قدرت و سیاست در سطح بین‌المللی هویدا شده و در کانون توجه محققان روابط بین‌الملل و سیاست بین‌الملل قرار گیرد (مشیرزاده، ۱۳۹۰: ۲۶۳). بنابراین کشورها درصدد هستند که با گسترش و اشاعه فرهنگ خود به عنوان یک قدرت نرم به سه هدف؛ ارتقای میزان مشروعیت نظام سیاسی در دیدگاه افکار عمومی بین‌الملل، کسب پرستیژ بین‌المللی و در نهایت مدیریت افکار عمومی نایل آیند. به طور کلی، یکی از مختصات عمده نظریه سازه‌انگاری، توجه به ساختارهای فرهنگی و هنجاری در کنار عنصر مادی است به گونه‌ای که حتی در این شرایط، انگاره‌ها هستند که به عناصر مادی قدرت، مانند تسلیحات، سرزمین و جمعیت، معنا بخشیده و هنجارها در تشکل منافع، دارای نقش عمده‌ای هستند.

آنچه در این حوزه، اهمیت دارد این است که باید دید تا چه اندازه، میان هنجارهای داخلی و بین‌المللی تناقض وجود دارد. نظریه سازه‌انگاری، چارچوبی برای فهم و درک این تناقضات هنجاری بین ارزش‌ها و هنجارهای داخلی و خارجی است که دستگاه سیاست خارجی را

موظف به نزدیک کردن این هنجارها و تبدیل آنها به فرهنگی مشترک، جهت ایجاد تعاملات و مناسبات دوستانه در عرصه جهانی می‌کند (صالحی‌امیری و محمدی، ۱۳۸۹: ۵۳).

اصول و جهت‌گیری‌های کلان سیاست خارجی ترکیه

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی به معنای تغییر و تحول در معادلات منطقه‌ای و ضرورت ایجاد اصلاحاتی در سیاست خارجی کشورها بود. در این میان ترکیه با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک به کانون وقوع این تحولات تبدیل شد و با سیاست‌های کلان خود مبنی بر توسعه اقتصادی، نقش برجسته‌ای را در تحولات منطقه آسیای مرکزی و شکل‌گیری ترتیبات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی آن برای خود قائل شد. در سال‌های اولیه بعد از جنگ سرد، عده‌ای از کمالیست‌ها تلاش کردند تا پان‌ترکیسم را مبتنی بر آموزه‌های اوراسیاگرایی؛ جایگزین آموزه‌های کمالیسم در نوع تعامل ترکیه با مناطق پیرامونی خود نمایند. در سال‌های بعد و در زمان اربکان^۱، تلاش شد تا سیاست نگاه به شرق در تعاملات منطقه‌ای و حتی بین‌المللی ترکیه مدنظر قرار گیرد. هر دوی این نگرش‌ها نشان از آن دارد که در طول دوران بعد از جنگ سرد، عده‌ای از نخبگان ترکیه معتقد بودند که ترکیه می‌تواند در حوزه‌های خاصی از مناطق پیرامونی خود به منزلت هژمونیک دست یابد.

در دهه ۹۰ میلادی رویکرد غالب بر سیاست خارجی ترکیه رویکردی غرب‌گرایانه و نگاه به قدرت‌های فرامنطقه‌ای در راستای سنت‌های غالب بر سیاست خارجی ترکیه متأثر از دیدگاه‌های کمالیستی بوده است. در این دهه، این برداشت در میان سیاستمداران ترک وجود داشت که اتحادیه اروپایی ترکیه را به عضویت نخواهد پذیرفت، مگر این‌که ترکیه به یک بازیگر کلیدی چندمنطقه‌ای تبدیل شود. از این رو، ترکیه به سمت آسیای مرکزی و قفقاز رفت. روابط خود را با رژیم صهیونیستی تقویت کرد، سعی کرد در مسائل خاورمیانه ایفای نقش کند به مسائل جهان اسلام توجه بیشتری نشان داد و ضمن پیگیری مجدانه عضویت در اتحادیه اروپایی، روابط با آمریکا را حفظ کرد (قهرمان‌پور، ۱۳۸۵: ۱۸۲).

در فضای جدید بین‌المللی ابتدای هزاره سوم، عده‌ای از نخبگان فکری و ابزاری ترکیه همانند داوود اوغلو^۲ بر این اعتقاد هستند که با توجه به عمق راهبردی ترکیه، این کشور نباید به

^۱. Necmettin Erbakan

^۲. Ahmet Davutoğlu

دنبال کسب منزلت هژمونی در مناطق پیرامونی خود باشد؛ زیرا چنین قدرتی را ندارد، بلکه ترکیه باید بتواند به ایجاد ثبات و صلح در مناطق پیرامونی خود کمک کند. بنابراین، عمق استراتژیک، چراغ راه سیاست خارجی ترکیه در فضای جدید بین‌المللی قرار گرفت (نقدی‌نژاد، ۱۳۸۹: ۲۳۸).

سیاست خارجی ترکیه که تا حد زیادی از جغرافیا و موقعیت استراتژیک آن متأثر است. علاوه بر جغرافیا، سیاست خارجی ترکیه از تاریخ و اقتصاد هم ناشی می‌شود. این سه متغیر به طور کلی منابع و مجراهای تاریخی سیاست خارجی ترکیه مدرن بوده و سنت‌های رفتاری آن را خلق کرده‌اند (اطه‌ری، ۱۳۹۲). به طور کلی، اصول سیاست خارجی ترکیه نشأت گرفته از تفکر غرب‌گرایی کمالیسم پس از تأسیس جمهوری نوین ترکیه است. در تعریف دقیق‌تر در قانون اساسی ترکیه که در سال ۱۹۳۷ تدوین شد اصول سیاست خارجی کمالیستی در ۶ اصل زیر خلاصه گردیده است: ملی‌گرایی، سکولاریسم، جمهوری‌خواهی، مردم‌گرایی، دولت‌گرایی و انقلابی‌گری.

با نگاهی کلی به تحولات سال‌های دهه ۹۰ می‌توان ارزیابی نمود که تنها سه اصل ملی‌گرایی، سکولاریسم و جمهوری‌خواهی از اصول شش‌گانه کمالیستی همچنان معتبر مانده است (اطه‌ری، ۱۳۹۱). جهت‌گیری نوین ترکیه در سیاست خارجی آن نسبتاً جدید است که به جای توجه به غرب، حرکت به سوی مناطق پیرامونی و مسائل آنها را در پیش گرفته است. با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه^۱ (۲۰۰۲-۲۰۱۴) نوع‌ثانی‌گرایی و توجه به عمق تاریخی و استراتژیک ترکیه که در دوران ریاست جمهوری تورگوت اوزال^۲ (۱۹۸۹-۱۹۹۳) آغاز شد به بلوغ و شکوفایی رسید. در حال حاضر، ترکیه با تکیه بر قابلیت‌های تاریخی و فرهنگی خود سعی در تاثیرگذاری در معادلات منطقه‌ای و تحولات پیرامونی خود به ویژه جمهوری‌های ترک‌زبان آسیای مرکزی و بهره‌برداری از آنها در جهت اهداف و منافع ملی استراتژیک غرب‌گرایانه خود در سال‌های اولیه هزاره سوم دارد. منافع و اهداف سیاست خارجی ترکیه بر پایه‌های فکری داوود اغلو، معمار سیاست خارجی ترکیه نوین بنا نهاده شده است و به جای نگاه کاملاً غرب‌گرایانه به توازن میان شرق و غرب پرداخته است. با توجه به دکتربین عمق استراتژیک داوود اغلو ترکیه نیاز به توجه به ویژگی‌های ژئوپلیتیک، ژئوکالچر و ژئواکونومیک به عنوان یک دولت مرکزی در نظام بین‌الملل دارد. با توجه به این رویکرد، ترکیه به سمت

^۱. Justice and Development Party (AKP)

^۲. Halil Turgut Özal

کشورهای ترک‌زبان آسیای مرکزی در حرکت است (Zaman Today, 2012). مایکل سومن^۱ - سردبیر بخش خاورمیانه مجله دایزیت^۲ در استانبول - بر این اعتقاد است که ترکیه همزمان سیاستی چند وجهی را در پیش گرفته است، آنکارا مناسبات خود را با کشورهای عرب همسایه، ایران و جمهوری‌های آسیای مرکزی گسترش می‌دهد و همزمان به دنبال ایجاد روابط حسنه با اتحادیه اروپا است. اهداف اعلامی دستگاه سیاست خارجی ترکیه را در منطقه آسیای مرکزی در سه عرصه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی می‌توان این‌گونه بازشناسی نمود؛ در عرصه سیاسی، ترغیب حکومت‌های منطقه به حرکت در مسیر توسعه و نوسازی به سبک غربی با زیرساختی دموکراتیک و لائیک؛ در عرصه اقتصادی، ترویج سیستم سرمایه‌داری عرضه و تقاضا به سبک «بازار آزاد» و در عرصه فرهنگی که ترویج و گسترش سبک زندگی، فرهنگ و زبان ترکی در این منطقه است (اوغلو، ۱۳۹۰: ۶۶).

ظرفیت‌های ترکیه در عرصه دیپلماسی فرهنگی در آسیای مرکزی

ترکیه به دلیل برخورداری از اشتراکات قومی، زبانی، فرهنگی و مذهبی با کشورهای آسیای مرکزی با شکل‌گیری خلاء قدرت ناشی از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، خود را ذی‌حق می‌دانست با ایفای نقشی پررنگ چتر نفوذ خود را بر سر حداقل چهار جمهوری ترک‌زبان از این پنج جمهوری بگستراند. لذا ترک‌ها در اوایل دهه ۹۰ میلادی بر آن شدند، ضمن سیاست نگاه به شرق، برنامه‌هایی شبیه منطقه همکاری اقتصادی دریای سیاه را برای کشورهای تازه استقلال یافته سازماندهی کنند تا در زمینه‌های گوناگون اقتصادی، علمی، ارتباطات، کشاورزی، پزشکی و نظایر آن تعاملات سازنده صورت پذیرد، اما مؤکدات پان‌ترکی مقامات آنکارا مانند جامعه بزرگ توران یا اتحادیه بزرگ ترک‌ها سبب ترس جمهوری‌های تازه تأسیس را فراهم می‌آورد و در برخی مواقع، واکنش منفی آن‌ها را به دنبال داشت (عطایی و شکاری، ۱۳۹۱: ۴۱). تجربیات ارزنده ترک‌ها در دهه ۹۰ میلادی، رشد اقتصادی ترکیه و امنیتی شدن فضای بعد از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ که موجب اقبال غرب به اسلام میانه‌رو شد، بستر نفوذ آنکارا در آسیای مرکزی را با حمایت غرب هموار کرد. این روند یک‌سال بعد با پیروزی حزب عدالت و توسعه و اجرایی شدن سیاست عمق

^۱. Michael Thumann

^۲. Die Zeit

استراتژیک و به صفررسانی تنش با همسایگان، داوود اوغلو ابعاد جدیدی یافت. از این پس، ترک‌ها بیشتر با عوامل‌های اقتصادی و فرهنگی بازی کردند (Hunter, 2003: 133-136). با اعتقاد به این که اقتصاد ضعیف آسیای مرکزی به عنوان مکملی برای اقتصاد در حال تحول ترکیه است و این که این منطقه می‌تواند به عنوان سکوی پرتابی برای ادغام کامل در جامعه اروپا قلمداد شود، ترک‌ها با انعقاد بیش از ۲۰۰ توافقنامه اقتصادی، فرهنگی، آموزشی و ارتباطی با کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز که ارزش تقریبی ۴۴/۴ میلیارد دلار را شامل می‌شود، نشان دادند درک درستی از تحولات و روحیات دولت‌های این منطقه دارند. به طوری که فقط در ترکمنستان حدود ۴۷۹ شرکت ترکیه‌ای هم‌اکنون فعال هستند. بر اساس آمارهای رسمی اعلام شده شرکت‌های ترکیه‌ای تاکنون قرارداد اجرای ۸۰۹ طرح با ترکمنستان را منعقد کرده‌اند که ارزش آنها بیش از شش میلیارد دلار است. تعداد شرکت‌هایی که با سرمایه خالص ترک در قزاقستان حضور فعال دارند به ۲۰۰ می‌رسد که از نظر تعداد شرکت رتبه اول و از نظر حجم سرمایه‌گذاری بعد از ایالات متحده آمریکا، کره جنوبی و انگلیس، بالاترین سرمایه خارجی در حال گردش در اقتصاد قزاقستان متعلق به ترک‌هاست. در قرقیزستان نیز ترکیه دومین کشور سرمایه‌گذار است. جهت تکمیل و تعمیق این فرآیند، ترکیه برنامه‌های فرهنگی را در چارچوب دیپلماسی عمومی و فرهنگی نیز دنبال کرده است (کاکایی، ۱۳۹۱). تشدید فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد مانند جنبش فتح‌الله گولن^۱ در آسیای مرکزی مؤید این سخن است. ترک‌ها با تأکید بر پراکنش زبان ترکی به عنوان پنجمین زبان جهان که بیش از ۱۵۰ میلیون نفر از بالکان تا چین با آن سخن می‌گویند، مؤلفه زبان را محور مغناطیس فرهنگی خود در منطقه قرار دادند و از این مؤلفه با ایجاد شبکه‌های ماهواره‌ای مانند اوراسیا^۲ که ۲۴ ساعته در آسیای مرکزی و قفقاز برنامه پخش می‌کند در جهت تعمیق روابط خود بهره می‌برند. علاوه بر این‌گونه اقدامات، تأسیس مدارس ترکی در این منطقه و نیز اعطای بورس به دانشجویان از جمله راه‌کارهای ترک‌ها در ایجاد قشر تحصیل‌کرده متمایل به آنهاست. راهبردهای اقتصادی و فرهنگی یادشده در کنار تشکیل اتحادیه کشورهای ترک‌زبان که نوید افق‌های روشنی را برای ترک‌ها در منطقه موصوف دارد، محصول شناخت مبتنی بر واقعیت تصمیم‌گیران نظام سیاسی اقتصادی ترکیه

^۱. Fethullah Gülen

^۲. Eurasia

از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های این کشور در آسیای مرکزی و بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی این کشور به ویژه حمایت همه‌جانبه غرب از نفوذ آن کشور در منطقه است (کبریایی‌زاده، ۱۳۹۱).

ابزارهای دیپلماسی فرهنگی ترکیه

در راستای اجرای دیپلماسی فرهنگی نهادهایی در ترکیه وجود دارد که به صورت رسمی و غیررسمی فرهنگ ترکیه را در خارج از مرزهای آن گسترش می‌دهند. برای آشنایی با چگونگی کارکرد دستگاه دیپلماسی ترکیه ناگزیر از آشنایی با نهادهای فعال در زمینه فرهنگی هستیم که مختصراً به آنها اشاره خواهد شد:

۱. **اداره کل امور فرهنگی**^۱: اولین نهادی که در ترکیه مسائل فرهنگی را در خارج از کشور پیگیری می‌کند، اداره‌ای در وزارت امور خارجه این کشور به نام «اداره کل امور فرهنگی» است که مسئول هماهنگی و انعقاد قراردادهای و پیگیری امور رسمی و موافقت‌نامه‌ها است (ارس و کاهان، ۱۳۸۹: ۵۰).

۲. **وزارت فرهنگ و گردشگری**^۲: این وزارتخانه که مدیریت رایزنی‌های فرهنگی و گردشگری ترکیه را در سفارت‌خانه‌های آن را عهده‌دار است. در برخی از کشورهای حوزه بالکان، علاوه بر رایزنی فرهنگی، خانه‌های فرهنگ نیز دایر شده‌اند که وزارت فرهنگ و گردشگری آنها را اداره می‌کند؛ اما به تازگی آن را به بنیاد «یونس امره»^۳ سپرده‌اند. از دیگر وظایف این وزارتخانه، حمایت از جشنواره‌ها، نمایشگاه‌ها و مسابقات بین‌المللی داخلی و خارجی است (همان: ۵۱).

۳. **اداره کل دیپلماسی عمومی**^۴: این نهاد در دفتر نخست‌وزیر قرار دارد و تحت نظر مشاور سیاست خارجی نخست‌وزیر ترکیه، اداره می‌شود. اداره کل دیپلماسی عمومی به عنوان مسئول اجرای دیپلماسی عمومی و همکاری‌های امنیتی و روابط میان نهادهای دولتی و غیردولتی، تأسیس شده است. البته بیشتر فعالیت آنها همکاری با رسانه‌ها می‌باشد. نهاد

^۱ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs

^۲ Ministry of Culture and Tourism

^۳ Yunus Emre

^۴ Office of Public Diplomacy

دیپلماسی عمومی، بررسی و تحلیل و بازتاب خبرهای ترکیه در رسانه‌های جهان را پیگیری و نقاط آسیب‌پذیر را رصد و رفع می‌کند (صولت، ۱۳۹۱).

۴. سازمان آموزش عالی ترکیه^۱: این سازمان که با نام اختصاری آن «یوک» معروف است، بعد از کودتای ۱۹۸۱ در ترکیه تأسیس شد و بر فعالیت دانشگاه‌های ترکیه نظارت می‌کند. مبادله و جذب دانشجوی، مبادله استاد، تأسیس کرسی‌های زبان و ادبیات ترکی در کشورهای دیگر از طریق این سازمان پیگیری می‌شود. وجود تعداد نسبتاً بالای نخبگان تحصیل کرده‌ی کشورهای ترک زبان در ترکیه که پس از فراغت از تحصیل به کشورهای خود باز می‌گردند حاصل فعالیت این سازمان است (پالیزدار، ۱۳۹۱: ۲۱).

۵. سازمان دیانت ترکیه^۲: این سازمان وابسته به دفتر نخست وزیری در ابتدا برای اداره امور دینی داخل ترکیه تشکیل شده بود اما به مرور زمان امور بین‌الملل آن نیز فعال شد. سازمان دیانت ترکیه حتی با توجه به لائیک بودن دولت این کشور به نظر می‌رسد بعد از آموزش و پرورش، بزرگ‌ترین نهاد دولتی با توجه به بودجه و نیروی انسانی است. این سازمان بیش از ۹۰ هزار نیروی انسانی داشته و وظیفه نظارت بر امور دینی را عهده‌دار است. این سازمان حدود ۳ هزار نیرو در خارج از کشور دارد و امام‌های جماعت مساجد ترک را به کشورهایمانند آلمان، هلند، دانمارک و کشورهای اروپای شرقی، کشورهای ترک‌زبان و... اعزام می‌کند و همچنین حدود ۲ هزار مسجد خارج از ترکیه را مدیریت می‌کند (Ankara.icro.ir).

۶. موسسه تیکا^۳: ترکیه برای پشتیبانی، برنامه‌ریزی، تحقیق و سیاست‌گذاری در خصوص فعالیت‌های اقتصادی و فرهنگی در منطقه با فاصله یک سال پس استقلال کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز در سال ۱۹۹۲ به ابتکار وزارت خارجه خود، «آژانس همکاری توسعه بین‌الملل ترکیه^۴» که به «تیکا» معروف است را تأسیس کرد. مؤسسه تیکا با هدف کمک اقتصادی، فنی، فرهنگی و آموزشی به کشورهای ترک‌زبان و بالکان تأسیس گردید (بخش فارسی سایت رادیو ازبک، ۱۳۹۲).

¹. Institutions of Higher Education in Turkey (yüksek öğrenim kurumları) YoK

². The Presidency of Religious Affairs

³. Tika (*Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı*)

⁴. Turkish Cooperation and Coordination Agency

۷. موسسه تومر^۱: موسسه آموزش زبان ترکی با نام اختصاری تومر، وابسته به دانشگاه آنکارا است. تومر دانشگاه آنکارا اولین و رسمی‌ترین مرکز آموزش زبان در کشور ترکیه بوده است. این مرکز در دوازده شهر ترکیه و در چند کشور شامل یونان، تایوان، کره شمالی، روسیه، آلمان و ایران شعبه دارد (سایت موسسه بین‌المللی تومر - تبریز).

۸. بنیاد یونس امره: یونس امره شاعر بزرگ ترکیه‌ای است که جایگاه او در ترکیه همانند جایگاه حافظ و سعدی در ایران است. بنیاد یونس امره در سال ۲۰۰۹ با هدف فعالیت‌های فرهنگی و آموزش زبان تأسیس شد. این بنیاد با هدف آموزش زبان ترکی به خارجیان ایجاد شد؛ اما در عمل جایگاه نماینده فرهنگی ترکیه را در خارج از کشور به عهده گرفته است. بنیان‌گذار و حامی اصلی این بنیاد اتحادیه‌های اتاق‌های بازرگانی هستند که آموزش زبان را با هدف تجاری انجام می‌دهند و این کار براساس الگوی تجارت بازرگانی انجام می‌گیرد که جهت‌گیری مهم و مؤثری بوده است (پالیزدار، ۱۳۹۱).

۹. بنیاد زبان ترک^۲: بنیاد زبان ترک برای پالایش زبان ترکی عثمانی که حدود ۶۰ درصد آن عربی و فارسی بود، تأسیس شد. این بنیاد غیر از ارتباط با کشورهای ترک‌زبان و برگزاری همایش‌ها و آموزش استادان، آثاری که درباره اشتراکات زبانی با دیگر کشورها است را به چاپ می‌رساند.

۱۰. بنیاد تاریخ ترک^۳: این بنیاد در زمینه تاریخ ترک و ترکیه تحقیق و کتاب منتشر می‌کند و آثار و متون تاریخی ترکان را که بیشتر به زبان‌های فارسی و عربی است به ترکی ترجمه و منتشر می‌کند. آنها برای ابهام‌زدایی درباره قتل‌عام مورد ادعای ارمنیان، مدارک و اسنادی را از کشورهای مختلف تهیه کرده‌اند، مبنی بر اینکه قتل‌عام آن گونه که ارمنیان ادعا می‌کنند، نبوده است (دهقان، ۱۳۸۹: ۹۹).

۱۱. رادیو و تلویزیون: در سال‌های اخیر تغییرات زیادی در عرصه مطبوعات و رادیو و تلویزیون ترکیه رخ داده و گسترش شبکه‌های رادیو و تلویزیون این کشور نظر کارشناسان رسانه‌ای را جلب کرده است. در داخل ترکیه بیش از ۳۰۰ کانال تلویزیونی فعالیت دارند.

¹. Tomer (Türkçe Öğretim Merkezi)

². Turkish Language Institute

³. Turkish History Institute

همچنین ترکیه ۴۰ تا ۵۰ شبکه رادیویی به زبان‌های مختلف دارد. در سال ۲۰۰۹ وبگاه رادیو و تلویزیون ترکیه نیز به ۳۱ زبان دنیا راه‌اندازی شد. تمام شبکه‌های تلویزیونی و رادیویی ترکیه متعلق به بخش خصوصی این کشور است و دولت بر آنها نظارت ندارد. اما شبکه‌های دولتی بین‌المللی نیز وجود دارد که همگی از سال ۲۰۰۹ راه‌اندازی شده‌اند. در سال ۲۰۱۱ ترکیه بیش از ۶۰ میلیون دلار با فروش بیش از صد سریال به ۲۰ کشور دنیا به دست آورده است (امیراحمدیان، ۱۳۹۱).

۱۲. جنبش فتح‌الله گولن^۱: فتح‌الله گولن یک واعظ دینی ترکیه‌ای است که در مدارس دینی این کشور به تدریس، وعظ و خطابه اشتغال داشت. به خاطر بیانات و نوع تفکر وی، افراد زیادی به او گرایش یافتند. هم‌اکنون گولن طرفداران زیادی پیدا کرده و به یک جریان چشمگیر و قابل توجه تبدیل شده است (پالیزدار، ۱۳۹۱: ۱۸-۲۰). گولن با تمکن مالی شخصی اقدام به راه‌اندازی سرویسی برای خدمت عمومی و آموزشی به همه مردم از دهه ۷۰ میلادی کرده است. جنبش گولن شامل مدارس، دانشگاه‌ها، موسسه‌های حرفه‌ای و کاری و حتی ایستگاه‌های رادیویی و تلویزیونی است. تعداد مدارس گولن در داخل ترکیه ۳۰۰ مدرسه و در کل دنیا بیش از ۱۰۰۰ مدرسه می‌باشد که در بیش از ۶۰ کشور از تانزانیا گرفته تا چین و از ترکمنستان تا مغرب و مصر و فیلیپین گسترش یافته است. در کل، ۳۴ هزار محصل در مراکز آموزشی فتح‌الله گولن مشغول تحصیل‌اند و به صورت منعطف و ارگانیک با شخص وی در ارتباط هستند. همه مدارس گولن در تمام نقاط دنیا آموزش به زبان انگلیسی دارند و یکی از مشخصه‌های فارغ‌التحصیلان این مدارس تسلط کامل به زبان انگلیسی است. آنها همچنین به زبان ترکی بسیار توجه دارند و هر ساله المپیاد زبان ترک را برگزار می‌کنند. کیفیت آموزشی بالای این مدارس موجب شده نه تنها ترک‌تبارها و مسلمانان، بلکه افراد بومی کشورهای مختلف اعم از مسیحی یا پیروان ادیان دیگر نسبت به ثبت‌نام فرزندان خود در این مدارس اقدام کنند (روزنامه نیوزویک، ۲۰۰۹).

۱۷۰ مدرسه از این مدارس در جمهوری‌های آسیای مرکزی که نژاد ترک بیشترین جمعیت‌شان را تشکیل می‌دهند، واقع شده است. آموزش زبان ترکی محور اصلی این مدارس

^۱. Fethullah Gülen Movement

است، جالب توجه است که دانش‌آموختگان مدارس گولن به محض فراغت از تحصیل در جمهوری‌های آسیای مرکزی پست‌های عالی را در زمینه تخصص خود در اختیار می‌گیرند. هدف جنبش گولن از افتتاح مدارس در آسیای مرکزی، ترویج ارزش‌های اسلامی و فرهنگ ترکیه است. از آن‌رو که جمهوری‌های آسیای مرکزی، اجازه فعالیت هیچ تشکیلاتی را به نام اسلام نمی‌دهند، مدارس و مراکز گولن با احتیاط فعالیت می‌کنند و از برانگیختن حساسیت‌های دینی یا سیاسی پرهیز می‌کنند و سعی آنها بر این است که در چارچوب قوانین موجود کار کنند (لطفی، ۱۳۸۹). روزنامه «زمان»^۱ که وابسته به این جریان است، هم‌زمان در ترکمنستان به زبان انگلیسی منتشر می‌شود. یک شبکه ماهواره‌ای به نام «سامان یولو»^۲ و شبکه رادیویی و سایت‌های مختلفی هم به این جریان تعلق دارند. پنج کانال تلویزیونی در اختیار این جنبش است که کانال اصلی آن اس.تی.وی^۳ است. پایگاه مجازی گولن نیز به دوازده زبان فعال است.

رسانه‌های ترک زبان در آسیای مرکزی

با توجه به تأثیر شگرف رسانه‌ها بر افکار عمومی و در نهایت اعمال قدرت، دولت ترکیه اقدام به ایجاد شبکه‌های ماهواره‌ای مانند اوراسیا که ۲۴ ساعته در آسیای مرکزی و قفقاز برنامه پخش می‌کند و همچنین ماهواره «سامان یولو» که روزانه تا ۵ ساعت به زبان‌های آسیای مرکزی برنامه پخش می‌کند. کانال تلویزیونی جدید «آواز»^۴ نیز در سال ۲۰۱۰ کار خود را آغاز کرد. این شبکه تلویزیونی روزانه به چهار زبان آسیای مرکزی و به زبان ترکی آذری با زیرنویس ترکی ترکیه‌ای برنامه پخش می‌کند. برنامه‌های مذکور توسط مجریان همان کشورها به اجرا درمی‌آید و سریال‌ها و فیلم‌های ساخت این کشورها نیز پخش می‌شوند.

گشایش کانال کردی تی.آر.تی^۵ نیز بخشی از سیاست تابوردایی ترکیه است که به زبان کردی و ارمنی برنامه پخش می‌کند. در عرصه رسانه‌ای، ترکیه رقابت شدیدی را با روسیه در

^۱. Zaman Today

^۲. Saman Yolo Satelight

^۳. Star Television (STV)

^۴. Avaz

^۵. the Turkish Radio and Television Corporation (TRT)

کشورهای آسیای مرکزی و جمهوری آذربایجان آغاز کرده است و این کشور عرصه را بر نفوذ رسانه‌های روسیه در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز تنگ‌تر کرده است.

دیپلماسی فرهنگی ترکیه در جمهوری‌های آسیای مرکزی

۱. روابط فرهنگی ترکیه و تاجیکستان

همکاری میان دو کشور در زمینه آموزش و پرورش در سال ۱۹۹۲ آغاز شد و در سال ۱۹۹۶ یک توافقنامه در این زمینه به امضا رسید. در حال حاضر در تاجیکستان شش آموزشگاه‌ها ۳۰۰ دانش‌آموز مشغول فعالیت می‌باشند که البته پیش‌بینی شده است تعداد آنها به ۲۶ مدرسه برسد. تقریباً ۵۰ دانشجوی تاجیک نیز در دانشگاه‌های ترکیه تحصیل می‌کنند. همچنین یک شرکت آموزشی ترکی به نام شلاله^۱، ۷ دبیرستان، یک مرکز زبان، یک مدرسه بین‌المللی و یک خوابگاه آموزش عالی در تاجیکستان تأسیس کرده است که ۲۰۰۰ دانش‌آموز تاجیک در این مؤسسات به تحصیل مشغولند. به طور کلی توافقنامه‌های فرهنگی، مذهبی و تاریخی میان ترکیه و تاجیکستان موجب توسعه روابط میان دو کشور شده است (Kanbolat, 2012). به گزارش وزارت معارف تاجیکستان همه ساله دولت ترکیه برای ثبت‌نام دانش‌آموزان تاجیک در مدارس ترکی در تاجیکستان آزمون برگزار می‌نماید (شاه‌میرزا، ۱۳۹۰). اما متأسفانه با وجود قرابت بالای فرهنگی و زبانی میان ایران و تاجیکستان خلاء گسترش روابط فرهنگی مانند ایجاد مدارس و آموزش‌های بین‌المللی احساس می‌شود که توجه به این امر می‌تواند در بردارنده منافع جمهوری اسلامی در منطقه آسیای مرکزی باشد.

علاوه بر عرصه آموزش، ترکیه با نگاهی به ایران در زمینه ساخت سریال‌های تأثیرگذار و انتقال فرهنگ اصیل اسلامی ایرانی به تاجیکستان، توانسته است در مدت زمان کوتاهی با در اختیار گرفتن فضای فرهنگی و رسانه‌ای این جمهوری، فضای سکولار خود را به این کشور فارس زبان مسلمان‌نشین آسیای مرکزی انتقال دهد.

ترکیه از طریق سرمایه‌گذاری سفارت خود در دوشنبه مرکزی را با نام «هم صدا» ایجاد کرد که دارای استدیو و سایر امکانات فنی برای ترجمه و دوبله فیلم‌ها و سریال‌های ترکی است. این مرکز برای دوبله سریال‌ها، هنرمندان سرشناس تاجیک را به همکاری فراخواند و

^۱. Şelale

در حال حاضر مشغول پخش چندین سریال از طریق برخی از شبکه‌های تلویزیونی تاجیکستان است. در چنین شرایطی که سینمای تاجیکستان به دلیل مشکلات مالی قدرت تهیه فیلم و سریال‌های مورد نیاز جامعه این کشور را ندارد، کودکان و نوجوانان تاجیک، الگوی قهرمانان آرمانی خود را در فیلم‌های خارجی جستجو می‌کنند که از این نظر امروز بخش قابل توجهی از فضای فرهنگی تاجیکستان در اختیار سریال‌های ترکی قرار گرفته است (محمدی، ۱۳۹۰).

۲. روابط فرهنگی ترکیه و قزاقستان

ترکیه اولین کشوری بود که استقلال قزاقستان را به رسمیت شناخت. وجود اشتراکات فرهنگی و زبانی بسترهای ژئوپلیتیک مناسبی را برای تعمیق مناسبات راهبردی میان دو کشور مهیا ساخته است به گونه‌ای که روابط آنکارا و تاشکند بدون توقف سیر صعودی داشته است. مناسبات ترکیه با قزاقستان بعد از سفر نورسلطان نظربایف^۱ در سال ۲۰۰۹ به ترکیه در مسیر همکاری‌های راهبردی قرار دارد (نوروزی، ۱۳۹۱: ۶۵). قزاقستان با قرار گرفتن در موقعیت ژئواستراتژیک آسیای مرکزی در حال تبدیل شدن به یکی از مهم‌ترین شرکای سیاسی و اقتصادی ترکیه در مقیاس منطقه‌ای است. بعد از ایالات متحده آمریکا، کره جنوبی و انگلیس، بالاترین سرمایه خارجی در حال گردش در اقتصاد قزاقستان متعلق به ترک‌ها می‌باشد. ترک‌ها در مجموع نزدیک به دو میلیارد دلار به ویژه در حوزه‌های نفت، ارتباطات از راه دور، هتلداری و بانکداری قزاقستان سرمایه‌گذاری کرده‌اند. به لحاظ تعداد شرکت‌های سرمایه‌گذار نیز ترکیه در رتبه اول قرار دارد. در حال حاضر در قزاقستان بیش از ۵۰۰ طرح اجرایی با سرمایه مشترک طرفین در حال اجراست. در عین حال، تعداد شرکت‌هایی که با سرمایه خالص ترک در قزاقستان حضور فعال دارند به ۲۰۰ می‌رسد. متقابلاً شرکت‌های قزاق نیز در سال‌های اخیر خصوصاً در حوزه‌های نفت و توریسم ترکیه رشد چشم‌گیری داشته و در حدود ۳۵۰ میلیون دلار تخمین زده می‌شود (ولیکلی‌زاده، ۱۳۹۱). قزاقستان با حمایت بنیاد ترکی «کاتیف»^۲، ۲۸ مؤسسه آموزشی وابسته به ترکیه را در این کشور فعال کرده است که حدود ۱۰ هزار دانش‌آموز در آنها تحصیل می‌کنند. ترکیه در سال ۱۹۹۱ در قزاقستان

^۱. Nursultan Äbishuly Nazarbayev

^۲. katyf institute

دانشگاه بین‌المللی قزاق- ترک «خواجه احمد یسوی»^۱ در شهر ترکستان را تأسیس کرد. همچنین دانشگاه دیگری به نام «سلیمان دمیرل»^۲ از سوی روسای جمهور دو کشور در سال ۱۹۹۶ تأسیس شد. همچنین از سال ۱۹۹۲ تا سال ۲۰۱۰ حدود سه هزار دانشجویان قزاق در دانشگاه‌های ترکیه تحصیل کرده‌اند و حدود هزار دانشجو از ترکیه در دانشگاه‌های قزاقستان مشغول تحصیل هستند (Fidan, 2010).

۳. روابط فرهنگی ترکیه و قرقیزستان

چهارده مدرسه ترکی و ۲۱ مؤسسه آموزش زبان ترکی که با حمایت مرکز ثبات ترکیه در قرقیزستان ایجاد شده است کار آموزش ۸۵۰۰ دانش‌آموز قرقیزی را بر عهده دارند. همچنین دو دانشگاه مشترک قرقیز- ترک موسوم به «مناس»^۳ و «آته‌ترک»^۴ در قرقیزستان وجود دارد که بیشتر دانشجویان آن از شاگردان مدارس ترکی این کشور هستند. به طور کلی طی دوران استقلال قرقیزستان حدود سه هزار جوان قرقیزی در دانشگاه‌های ترکیه تحصیل کرده‌اند (اطهری، ۱۳۹۲).

۴. روابط فرهنگی ترکیه و ازبکستان

ازبکستان به دلیل جمعیت، وسعت و پیشینه تاریخی از جایگاه برجسته‌ای در منطقه آسیای مرکزی برخوردار است. با این وجود مناسبات دو کشور هیچ‌گاه به نحو مطلوب تنظیم نشده است. اعطای پناهندگی از سوی آنکارا به محمدصالح، رهبر مخالفان دولت ازبکستان، یکی از مهم‌ترین عوامل تیرگی روابط دو کشور بوده است. با این وجود همکاری ترکیه و ازبکستان در مبارزه با تروریسم موجب بهبود روابط دو کشور شده است. از نظر آنکارا سیاست آمریکا در مبارزه با تروریسم می‌تواند نفوذ ترکیه را در آسیای مرکزی افزایش دهد.

¹. Khoja Akhmet Yassawi

³. Süleyman Demirel

⁴. Manas University

⁵. Ataturk University

جنبش فتح‌الله گولن در ازبکستان تنها در سال تحصیلی ۱۹۹۲-۱۹۹۳، ۱۸ مجتمع آموزشی با هزینه ۵/۱۱ میلیون دلار در ازبکستان احداث کرد که ۹۴٪ از فارغ‌التحصیلان آن وارد دانشگاه شده‌اند (عابدینی، ۱۳۸۹: ۲۶). همچنین مدرسه بین‌المللی اولوگبک^۱ تاشکند از سال ۱۹۹۵ به عنوان یک سرمایه‌گذاری مشترک میان شرکت سیلم ترکیه و وزارت امور خارجه ازبکستان تأسیس شد، اما در سال ۲۰۱۱ مقامات ازبک فعالیت این مدرسه و تعدادی از موسسات آموزشی که توسط جنبش گولن تأسیس شده بود را به حالت تعلیق درآوردند. آنها دلیل این اقدامات را برخی نگرانی‌های امنیتی و موانع اداری ذکر کرده بودند. اما پس از رایزنی‌های مقامات وزارت آموزش و پرورش ترکیه در خصوص اعتمادسازی این مؤسسات دوباره بازگشایی شدند (سایت روزنامه زمان: ۲۰۱۲). همچنین، اگرچه فرهنگ و سینمای ترکیه از جایگاه ویژه‌ای میان مردم ازبکستان برخوردار است، اما به طور کلی به دلیل بدبینی دولت ازبکستان به اقدامات ترکیه، این کشور نتوانسته فعالیت‌های فرهنگی زیادی در این جمهوری انجام دهد.

۵. حضور ترکیه در عرصه فرهنگی ترکمنستان

ترکیه در بخش فرهنگی، رسانه‌ای و حتی مذهبی ترکمنستان با توجه به وجود اشتراکات زبانی و تاریخی، حضوری محسوس‌تر از دیگر کشورها دارد و مقامات آنکارا هم‌چنان در پی افزایش نفوذ فرهنگی خود با روش‌های مختلف به ویژه فرهنگی و رسانه‌ای در این کشور هستند. دانشگاه و مدارس بین‌المللی ترکمن‌ترک از ابزارهای مؤثر حضور ترک‌ها در عرصه آموزشی و فرهنگی ترکمنستان محسوب می‌شوند. دانشگاه بین‌المللی ترکمن‌ترک که از سوی ترکیه اداره می‌شود از سال ۱۹۹۴ میلادی فعالیت خود را آغاز کرده و در کنار آن مدارس ترکمن‌ترک نیز که در تمامی مقاطع تحصیلی پیش از دانشگاه دانش‌آموز می‌پذیرد به فعالیت آموزشی و فرهنگی مشغول است. بیش از ۱۶۵۰ نفر از دانشجویان ترکمن در مدارس آموزش عالی ترکیه در رشته‌های مختلف تحصیل می‌کنند. برخی آمارها از آموزش حدود ۳۰ هزار نفر در نهادهای آموزشی ترکیه از ابتدای استقلال ترکمنستان تاکنون حکایت دارد.

مرکز آموزش زبان‌های خارجی و رایانه باشکنت به یکی از مراکز بزرگ فرهنگی و آموزشی ترکمنستان تبدیل شده که علاوه بر ترکمن‌ها، سایر اقلیت‌ها و حتی فرزندان دیپلمات‌ها برای فراگیری زبان انگلیسی و رایانه به این مرکز مراجعه می‌کنند. ترکیه علاوه بر فعالیت آموزشی در داخل ترکمنستان همانند آمریکا هر سال با برگزاری آزمون از بین دانش‌آموختگان مقطع متوسطه دانشجو برای تحصیل پذیرش می‌کند (فرقانی، ۱۳۹۱). ترکیه در سال‌های گذشته چندین مسجد در ترکمنستان احداث کرده است.

علاوه بر بحث آموزشی و مذهبی، ترکیه تنها کشوری است که حضور پررنگ رسانه‌ای در ترکمنستان دارد به طوری که هر یک از رسانه‌های معتبر دیداری، شنیداری و مکتوب ترکیه نمایندگی در عشق‌آباد دارند. در عرصه خبری و رسانه‌ای ترکمنستان شبکه‌های تلویزیونی تی. آر. تی، سامان یولو، خبرگزاری نیمه دولتی آناتولی^۱، خبرگزاری خصوصی جیهان^۲، اخلاص و روزنامه بین‌المللی زمان و مجله اقتصادی اکوویتترین^۳ حضور دارند. این سازمان‌های تلویزیونی و خبری هر کدام در عشق‌آباد دارای دفتر بوده و برخی از آنها به صورت منطقه‌ای اخبار آسیای مرکزی را نیز پوشش می‌دهند. رسانه‌های جمعی ترک مستقر در ترکمنستان علاوه بر اطلاع‌رسانی از اوضاع داخلی این کشور برای مردم ترکیه، نسبت به اطلاع‌رسانی به مردم ترکمنستان از طریق کانال‌های متعدد شبکه تلویزیونی دولتی ترکیه و با انتشار منظم هفته‌نامه زمان ترکمنستان اقدام می‌کند.

شبکه تلویزیونی تی. آر. تی ترکیه از طریق کانال موسوم به تورک تی. آر. تی^۴ که یکی از کانال‌های هفتگانه این شبکه است، هر روز عصر به مدت سه ساعت برنامه‌های خود را برای مردم ترکمنستان، همزمان با ترکیه پخش می‌کند. این برنامه‌ها، بخش‌های متنوعی همچون اخبار، موسیقی، معرفی جاذبه‌های گردشگری ترکیه و سریال‌های تلویزیونی با مضامین اجتماعی و خانوادگی را شامل می‌شود. هفته‌نامه زمان^۵ ترکمنستان مهم‌ترین ابزار اطلاع‌رسانی و تبلیغاتی ترک‌ها در ترکمنستان محسوب می‌شود. این هفته‌نامه تنها نشریه وابسته به یک نشریه خارجی است که در ترکمنستان به چاپ می‌رسد و به دلیل انعکاس رویدادهای مناطق

^۱. Anadolu Agency

^۲. Ceyhan Agency

^۳. EcoVitrin

^۴. The Turkish Radio and Television Corporation (TRT)

^۵. Weekly Zaman

مختلف جهان از نشریات داخلی ترکمنستان متمایزتر است. در میان خبرنگاران خارجی مستقر در ترکمنستان هم‌اکنون ترک‌ها بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده و در مناسبت‌های مختلف خبری تعداد آنها پرشمارتر از دیگر خبرنگاران است (کاکایی، ۱۳۹۱).

چالش‌های پیش‌روی ترکیه در عرصه دیپلماسی فرهنگی در جمهوری‌های آسیای مرکزی

۱. عدم استقبال کشورهای آسیای مرکزی از برنامه‌های پان‌ترکی

برخلاف تصور بسیاری از فعالان و نظریه‌پردازان جریان پان‌ترکی که بر همبستگی اقوام ترک‌تبار به عنوان یک آرمان تاریخی تأکید می‌کردند، با گذشت کمتر از سه دهه از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی روشن شده است کشورهای منطقه استقبال چندانی از برنامه‌های مذکور نکرده‌اند و آن‌گونه که باید طرح پان‌ترکی به پیش نرفته است. این مسئله در چند بعد نمود پیدا کرد. از جمله، عدم حضور در کنگره کشورهای ترک‌زبان، مخالفت با سیاست‌های فرهنگی ترکیه و نپذیرفتن کانال ترکیه برای ارتباط با غرب. شورای همکاری ترک^۱ سازمانی است متشکل از ۶ کشور ترک‌زبان آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان، ترکمنستان و ترکیه که به ترویج همکاری همه‌جانبه میان کشورهای ترک منطقه می‌پردازد. این سازمان یک سازمان تقریباً غیرفعال است؛ اگرچه این جمهوری‌ها فرهنگ مشابهی دارند، اما به دلیل ساختارهای سیاسی متفاوت قابلیت همگرایی را ندارند (Adilgizi, 2013).

۲. رشد ایدئولوژی‌های رقیب پان‌ترکیسم در آسیای مرکزی

یکی از عوامل عدم استقبال کشورها و مردم آسیای مرکزی از ایدئولوژی و آرمان پان‌ترکیسم و سیاست‌های دولت ترکیه برای اتحاد کشورهای ترک‌زبان، وجود ایدئولوژی‌های رقیب با پان‌ترکیسم در این منطقه بوده است. در این زمینه می‌توان از دو جریان ایدئولوژیک نام برد: ملی‌گرایی محلی و اسلام‌گرایی.

۲.۱. ملی‌گرایی محلی: حامیان و فعالان جریان پان‌ترکیسم در ترکیه در ابتدا بر محور اعتقاد خود به محبوبیت پان‌ترکیسم و حمایت از مسأله اتحاد ترک‌های جهان در میان

^۱. The Cooperation Council of Turkic (CCTS)

اقوام ترک‌زبان آسیای مرکزی از پیروزی قریب‌الوقوع خود در پیوند کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز سخن می‌گفتند به تدریج با واقعیت تلخی مواجه شدند که نه تنها همچون رقیب، بلکه به عنوان دشمن پان‌ترکیسم ظاهر شد. این جریان ایدئولوژیک ملی‌گرایی محلی بود که در هر یک از جمهوری‌های آسیای مرکزی عامل بسیج و حمایت سیاسی نخبگان حاکم شد. به این ترتیب بود که در همان سال‌های نیمه نخست دهه ۹۰ میلادی ملی‌گرایی قزاق، قرقیز، ازبک و ترکمن در برابر ایدئولوژی‌های فراملی پان‌ترکیسم قرار گرفتند. هر یک از نخبگان سیاسی این کشورها نیز خود را در حکم قهرمانان ملت خود و پدر ملی‌گرایی محلی قلمداد می‌کردند. به این ترتیب بود که ترکمن باشی^۱ رهبر و پدر ترکمن‌های جهان و اسلام کریم‌اف^۲ پدر ازبک‌ها قرار گرفت. همین فرآیند در میان قزاق‌ها و قرقیزها نیز قابل مشاهده است. قزاق‌ها، قرقیزها، ازبک‌ها و ترکمن‌ها از پذیرش ترکیه به عنوان برادر بزرگتر پرهیز داشتند. به این ترتیب در اصل کشورهای آسیای مرکزی به مفهوم ترکیسم و ترک‌گرایی به تعبیری که ترکیه در نظر داشت به دیده مساعد نمی‌نگریستند و دیدگاه‌های خود را در رابطه با ترک بودن مطرح می‌کردند (ولیدی طوغان، ۱۳۸۹: ۱۳۶).

۲.۲. اسلام‌گرایی: شاید بتوان اسلام‌گرایی را رقیب اصلی پان‌ترکیسم حتی ملی‌گرایی محلی در آسیای مرکزی دانست. رشد سریع جنبش‌های اسلامی‌گرایی چون نهضت اسلامی^۳ در تاجیکستان و حزب التحریر اسلامی^۴ یا نهضت اسلامی ازبکستان نشانگر وجود یک جریان بسیار قدرتمند فراملی در آسیای مرکزی بوده است. باید به این نکته مهم اشاره کرد که اعتقادات دینی از آغاز قرن بیستم تأثیر بیشتری بر افکار عمومی آسیای مرکزی داشته است تا جریان‌های ملی‌گرایی قومی - محلی یا ملی‌گرایی فراملی پان‌ترکیسم. قدرت برخی از این جنبش‌های اسلامی همچون حزب التحریر ازبکستان به قدری بوده است که پایه‌های رژیم‌های ازبکستان را به لرزه درآورد. در واقع، امروز کشورهای آسیای مرکزی شاهد مبارزات دو جریان رقیب یکدیگر یعنی ملی‌گراهای محلی و اسلام‌گرایان هستند تا شاهد موفقیت جریان‌های حاشیه‌ای پان‌ترکیسم (Cheterian, 2005).

^۱ Türkmenbaşy

^۲ Islam Karimov

^۳ Islamic Renaissance Party of Tajikistan

^۴ Ul-Tahrir Party

رقیب‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای ترکیه

سومین عامل مهمی که در برابر آرمان‌های پان‌ترکی در آسیای مرکزی سد ایجاد کرده است وجود قدرت‌های رقیب منطقه‌ای و جهانی برای ترکیه است. در میان قدرت‌های منطقه می‌توان به جمهوری اسلامی ایران اشاره کرد. جمهوری اسلامی ایران به عنوان کشوری قدرتمند و تأثیرگذار در منطقه رقیب جدی ترکیه است. ایران به دلیل قرابت تاریخی، فرهنگی، جغرافیایی و نزدیکی مرزی با این منطقه، همچنین وجود مسائلی چون توان اقتصادی بالا، انتقال انرژی، مسائل فنی و مهندسی رقیب اصلی ترکیه در آسیای مرکزی تلقی می‌گردد (Efeğil, 2005).

در کنار ایران کشورهای دیگری همچون پاکستان و عربستان سعودی و حتی هند برای نفوذ در آسیای مرکزی با ترکیه رقابت می‌کنند. عربستان سعودی به ویژه تلاش می‌کند از بعد مذهبی به این منطقه نزدیک شود و رشد رادیکالیسم اسلامی افراطی در این منطقه تا حدی نشان نفوذ عربستان و مکتب وهابی‌گری است، اما رقبای اصلی‌تر ترکیه در آسیای مرکزی، روسیه و چین هستند. نفوذ گسترده روسیه بر کشورهای آسیای مرکزی به لحاظ نظامی و فرهنگی و وجود جمعیت روس در همه این جمهوری‌ها باعث شده تا رهبران آنها نگرانی روسیه و ناخشنودی آن را از نفوذ ترکیه و غرب را در میان این جمهوری‌ها مورد توجه قرار دهند و روابط خود با مسکو را همچنان محکم نگهدارند. در کنار روسیه می‌بایست به نفوذ بسیار گسترده چین از نظر اقتصادی و سیاسی در آسیای مرکزی اشاره کرد که برخی آن را بزرگ‌ترین رقیب ترکیه می‌خوانند. حساسیت چین نسبت به پان‌ترکیسم و به ویژه حمایت جریان‌های پان‌ترکی از جنبش جدایی‌طلبانه مسلمانان ترک‌تبار شرق چین در سین‌کیانگ و یا اویغورها، سال‌ها است که باعث ناخشنودی چین از ترکیه و پان‌ترکیست‌ها بوده است. غرب نیز همانند روسیه در نهایت پان‌ترکیسم را نوعی ایدئولوژی فاشیستی و افراطی می‌داند و در برابر هرگونه تمایل الحاق‌گرایانه آن و ایجاد وحدت احتمالی کشورهای ترک‌زبان واکنش خواهد داد (Farhadian, 2009).

نتیجه‌گیری

نگاهی به مباحث مطرح شده نشان می‌دهد تا چه حد عناصر دیپلماسی فرهنگی می‌تواند منطبق بر انگاره‌های سازه‌انگاری باشد. بر اساس رویکرد سازه‌انگاری از طریق تأکید بر هنجارها و ارزش‌های مشترک می‌توان زمینه‌های مناسبی را برای تفاهم بیشتر میان دولت‌های گوناگون فراهم کرد. به همین دلیل مفهوم دیپلماسی فرهنگی در تعامل میان همسایگان اهمیت بیشتری پیدا می‌کند تا روابط میان همه کشورها. به هر حال یکی از مختصات عمده سازه‌انگاری توجه به ساختارهای فرهنگی و هنجاری در کنار عناصر مادی است، به گونه‌ای که حتی در این وضعیت انگاره‌ها هستند که به عناصر مادی قدرت مانند تسلیحات، سرزمین و جمعیت معنا بخشیده و هنجارها در تشکل منافع دارای نقش عمده‌ای هستند. اصولاً نقش و ظهور فرهنگ در روابط بین‌الملل با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی قرین است. فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی بیشتر از منظر ژئوپلیتیک و تغییر و تحول در معادلات منطقه‌ای بررسی می‌شود، اما در این مقاله از منظر فرهنگی و تأثیرات خلا فرهنگی آن بررسی شد. در واقع با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و فقدان فرهنگ کمونیستی، کشورهای همسایه این منطقه درصدی پر کردن خلا آن و ایفای نقش برآمدند. همان‌طور که گفته شد ترکیه یکی از کشورهایی بود که درصدی ایفای نقش در این زمینه و به خصوص در زمینه فرهنگی بود و درصدی جایگزین کردن مدل اسلام سکولار از طریق نفوذ فرهنگی در این جمهوری‌ها بوده است. از این رو، ترکیه توانست ضمن خروج از انزوای فرهنگی، نقش محوری خود را برای غرب تا امتداد جنوب حوزه استحفاظی فدراسیون روسیه گسترش دهد. حمایت از طرح ترکیه به عنوان الگوی توسعه کشورهای ترک‌زبان بر همین اساس صورت می‌گیرد. کشوری ترک‌زبان با یک نظام سیاسی لائیک و اقتصاد بازار آزاد که ظاهراً به لحاظ سیاسی قادر است در تقابل با اندیشه‌های بنیادگرایی اسلامی ایران؛ مبلغ سکولاریسم باشد و هم به لحاظ اقتصادی، کاتالیزور منافع غرب در منطقه گردد. ضمن این‌که اشتراکات زبانی و تعصبات قومی قادرند نیروی مرکزی این جریان دوسویه گردند. آنکارا از زمان برعهده‌گیری این نقش، تحرکات ویژه‌ای به خصوص در عرصه فرهنگی را با اهداف خاص در سطح منطقه آغاز نموده است. در واقع، ترکیه تلاش کرد تا پان‌ترکیسم را مبتنی بر آموزه‌های اوراسیاگرایی؛ جایگزین آموزه‌های کمالیسم در نوع تعامل ترکیه با مناطق پیرامونی‌اش نماید، اما به دلیل مقاومت کشورهای این منطقه در برابر اندیشه پان‌ترکیسم، ترکیه سیاست

پان‌ترکی خود را کنار گذاشت و به اقدامات واقع‌گرایانه و عمل‌گرایانه در حوزه فرهنگ و اقتصاد دست زد. به طور کلی ترک‌ها در سیاست خارجی به دنبال ایجاد نوعی توازن میان شرق و غرب هستند. این کشور با بهره‌گیری از امتیازات منحصر به فرد یاد شده و با اتخاذ سیاست‌هایی همچون تأسیس یک کانال ماهواره‌ای مختص آسیای مرکزی، اعطای بورس تحصیلی به دانشجویان، دانش‌آموزان و طلاب این مناطق برای تحصیل در این کشور، احداث مدارس متعدد به همراه تأمین نیازهای آموزشی و مدرسین مورد نیاز آنها، چاپ و توزیع انواع کتب درسی، اعزام مبلغین مذهبی و... به موفقیت‌های بیشتری نسبت به دیگر رقبای منطقه‌ای خود نائل گردیده است.

منابع و مأخذ

- ارس، بولنت و کاه، عمر (۱۳۸۹)، "جنیش اسلامی لیبرالی در ترکیه: اندیشه‌های فتح‌الله گولن"، ترجمه سید اسدالله اطهری، فصلنامه *مطالعات خاورمیانه*، شماره ۳۲.
- اطهری، سید اسدالله (۱۳۹۱)، "اصول جدید سیاست خارجی ترکیه"، پژوهشکده مطالعات استراتژیک خاورمیانه.
- اطهری، سید اسدالله (۱۳۹۲)، "اردوغان و نگاه به شرق"، پژوهشکده مطالعات استراتژیک خاورمیانه.
- اطهری، سید اسدالله (۱۳۹۲)، "نگاه به ترکیه و متغیرهای سیاسی"، پژوهشکده مطالعات استراتژیک خاورمیانه.
- اوغلو، احمد داوود (۱۳۹۰)، "سیاست خارجی ترکیه و راهبردهای آسیای مرکزی"، ترجمه سیدعباس هاشمی، فصلنامه *مطالعات خاورمیانه*.
- بی‌نام، (۱۳۹۱/۴/۲۶)، "گزارش تحلیلی خبرگزاری فارس از پشت پرده حضور فرهنگی ترکیه در آسیای مرکزی"، قابل دسترسی در:
<http://farsnews.com/newstext.php?nn=۹۰۰۴۲۵۰۷۰۸>
- پالیزدار، فرهاد (۱۳۹۱)، *الگوی دیپلماسی فرهنگی ترکیه*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- چاکماک، حیدر و چتین، حکمت و اندیجان، آهات و اورکلی، مظفر (۱۳۸۸)، "ترکیه و آسیای مرکزی" در *ترکیه: حال و آینده*، ترجمه الیاس واحدی، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- خراسانی، رضا (۱۳۹۰)، "نقش فرهنگ و دیپلماسی فرهنگی در سیاست جهانی"، فصلنامه *علوم سیاسی*، شماره ۴۱.
- دهقان، رضا (۱۳۸۹)، "آشنایی با بنیاد تاریخ ترک"، *ماهنامه تاریخ و جغرافیا*، شماره ۱۵۳.
- زیرک، محمدعیسی (۱۳۸۹)، "نگاهی به فعالیت‌های فرهنگی ترکیه و غرب در آسیای مرکزی و قفقاز"، *ماهنامه چشم‌انداز/ارتباطات فرهنگی*، سال اول، شماره ۴.
- شاه‌میرزا، شاهرخ (۱۳۹۰/۱/۲۲)، "فعالیت مدارس ترکی در تاجیکستان و پیامدهای آن"، قابل دسترسی در: پایگاه خبری - تحلیلی ایراس.
- صالحی امیری، سیدرضا و محمدی، سعید (۱۳۹۰)، *دیپلماسی فرهنگی*، تهران: ققنوس.
- صولت، رضا (۱۳۹۱/۶)، "مؤلفه‌های نوین در سیاست خارجی ترکیه جدید"، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، قابل دسترسی در:

<http://www.tisri.org/blog/module/Blog/Blog/page2253.aspx?BlogName=TISRI&BlogPost=9>.

- عبدالله‌خانی، علی (۱۳۹۰)، فرهنگ/استراتژیک، تهران: انتشارات موسسه ابرار معاصر.
- عابدینی، محمدحسین (۱۳۸۹)، "فعالیت‌های فرهنگی دولت‌های خارجی در آسیای مرکزی"، ماهنامه/ایراس، شماره ۴.
- عطایی، فرهاد و شکاری، حسن و عزیزی، محمدرضا (۱۳۹۱)، "سیاست خارجی دولت عدالت و توسعه ترکیه در منطقه قفقاز جنوبی"، فصلنامه راهبرد، سال بیست‌ویکم، شماره ۶۳.
- عطری، فاطمه (۱۳۹۲)، "سمت و سوی مناسبات ترکمنستان و ترکیه"، قابل دسترسی در: <http://www.iras.ir/vdcewo8w.jh8vei9bbj.html>
- فرقانی، رضا (۱۳۹۰/۵/۲۸)، "ترکمنستان و ترکیه چشم‌انداز روابط راهبردی"، قابل دسترسی در: <http://www.peace-ipsc.org/fa/>.
- قهرمان‌پور، رحمان (۱۳۸۵)، سیاست‌های هویتی نخبگان و تأثیر آن بر سیاست خارجی در کشورهای خاورمیانه: مطالعه موردی ایران، ترکیه، مصر و رژیم صهیونیستی، پایان‌نامه دکترای تخصصی، دانشگاه شهیدبهشتی، دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی.
- قهرمان‌پور، رحمان (۱۳۸۸)، "اندیشه‌های داوود اوغلو معمار سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه"، قابل دسترسی در: <http://www.erademardom.com/print-4819.htm>.
- کاکایی، سیامک (۱۳۹۱/۱۰/۲)، "شورای همکاری کشورهای ترک‌زبان، آینده و نقش برادر بزرگ‌تر ترکیه"، قابل دسترسی در: <http://www.peace-ipsc.org/fa/>.
- کبریایی‌زاده، حسین (۱۳۹۱/۱۱/۱۷)، "عزم ترکیه در تسخیر بازارهای اقتصادی و فرصت‌های فرهنگی آسیای مرکزی"، روزنامه/ابرار معاصر.
- لطفی، منا (۱۳۸۹)، "جنبش گولن؛ اسلام اجتماعی یا اسلام سیاسی تقیه‌جو"، نگاه حوزه، شماره ۱۷.
- محمدی، فاطمه (۱۳۹۰)، "نفوذ فرهنگی ترکیه در تاجیکستان"، قابل دسترسی در: پایگاه خبری تحلیلی ایراس.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۰)، تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران: سمت.
- نقدی‌نژاد، حسن (۱۳۸۹)، روابط ایران و ترکیه؛ حوزه‌های همکاری و رقابت، تهران: معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی با همکاری مرکز تحقیقات استراتژیک (مجمع تشخیص مصلحت نظام).

- نقدی‌نژاد، حسن (۱۳۸۹)، "سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه ترکیه"، پژوهش، شماره ۱۹، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- نوروزی، حسین (۱۳۹۲)، *ایران و ظرفیت‌های فرهنگی‌اکو*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و ارتباطات.
- ولیدی طوغان و زکی، احمد (۱۳۸۹)، *قیام باسماجیان*، ترجمه علی کاتبی، تهران: کتاب مرجع.
- ولیقلی‌زاده، علی (۱۳۹۱)، "تحلیلی بر مناسبات ۲۰ ساله ترکیه و قزاقستان"، دسترسی در: پایگاه خبری، تحلیلی و پژوهشی ایراس.
- ونت، الکساندر (۱۳۸۵)، *نظریه اجتماعی سیاست بین‌الملل*، ترجمه حمیرا مشیرزاده، تهران: وزارت امور خارجه.

- Adilgizi, Lamiya (18/7/2013), "Turkic Council not Effective Due to Conflicting Interests", Available at:
<http://www.todayszaman.com/news-323777-turkic-council-not-effective-due-to-conflicting-interests.html>
- Adilgizi, Lamiya (2012), "Torkish Songs More Powerful than Diplomacy in Turkic Countries", Available at:
<http://www.todayszaman.com/news-180662-turkish-songs-more-powerful-than-diplomacy-in-turkic-countries.html>.
- Akilli, Erman (26/1/2013), "Turkeys Illusions of Neo-eurasianism and Interest in Shanghai Cooperation Organization", Available at:
<http://www.todayszaman.com/news-308231-turkeys-illusions-of-neo-eurasianism-and-interest-in-shanghai-cooperation-organizationby-erman-akilli-hm>
- Cheterian, Vicken (2005), "Torn between Nationalists and Islamist: Central Asia a Five-Fragile States", *Le Monde Diplomatique*, Available at:
<http://mondediplo.com/2005/03/07centralasia>.
- Efegil, Ertan (2009), "Iran and Turkey in Central Asia: Opportunities for Rapprochement in the Past-War Era", *Journal of Third World Studies*.
- Farhadian, Ali Akbar (2009), "Uzbekistan to Lead Anti-Fundamentalist Drive in Central Asia", *Forien Policy Journal*.
- Fidan, Hakan (2010), "Turkish Foreign Policy towards Central Asia", *Journal of Balkan and Near Eastern Studeis*, Volume 12, Number 1, March.
- Gungor muskona, Gamze (2012), "Turkish Foreign Policy and Central Asia", *Turkish Reviewof Eurasian Studies*, 2012, Istanbul.
- Hunter, shirin (2003), "Iran's Pragmatic Regional Policy", *Journal of International Affairs*.

-Kanbolat, Hasan (2012), "Turkish-Tajik Relations on the 20th Anniversary of Tajikistan's independence", Available at:

http://www.todayszaman.com/columnist/hasankanbolat_257297_turkish-tajik-relations-on-the-20th-anniversary-of-tajikistans-independence.html

- Newsweek (15/5/2009), Behind Turkey's Witch Hunt, Available at:

http://www.thedailybeast.com/newsweek/2009/05/15/behind_turkey_s_witch_hunt.html.

- Report in CBS News (14/4/2012), U.S Charter School Chain to Powerful Turkish Islamic Cult Imam Recieves \$150 Million, Available at: www.indybay.org/newsitems/1871949.php.

-Thumann, Michael (2012), "Turkey is not Moving away from the West", Available at:

<http://www.todayszaman.com/news-167704-thumann-turkey-is-not-moving-away-from-the-west.html>.

-Unknowon (2012), "Bureaucratic Obstacles Force Turkish School in Uzbekistan to Close", Availble at:

<http://www.todayszaman.com/news-232791-bureaucratic-obstacles-force-turkish-school-in-uzbekistan-to-close.html>.